

Straipsniai apie muziką lietuviškuose periodiniuose leidiniuose (1940 m. birželis – 1944 m. vasara)

Rita Nomicaitė

Lietuvos muzikos akademija,
Gedimino pr. 42,
LT-01110 Vilnius

Šio straipsnio objektas – muzikiniai straipsniai lietuviškuose periodiniuose leidiniuose. Tikslas – straipsnius sugrupuoti žanrais, akcentuoti pagrindines temas.

Raktažodžiai: sovietų okupacija, vokiečių okupacija, leidinys, straipsnis

Mégiminai tyrinėti pirmosios sovietų ir vokiečių okupacijos laikotarpį yra specifiški dėl dviejų priežascių. Pirmoji – dėl laikotarpio politinio ir kultūrinio dvilypumo, t. y. okupacijos nulemtų sąlygų, skatinusiu ne visada aiškius kultūros gyvenimo veiksnius, gelbėjimosi iš padėties, gudravimo, „išsisukinėjimo“ reiškinius. Antroji kliūtis – kultūros istoriografijos spragos. Šis nežvalgytas laikotarpis nėra bandytas kruopščiai tirti ir vertinti nė pastaruoju dešimtmeciu. Patikimiausias šaltinis buvo Lietvių enciklopedija. Juliaus Tamošiūno bibliografija¹, kuria remtasi rašant apie ankstesnių metų spaudą, dabar pasirodė esanti bevertė – joje nusirašyta iš Lietvių enciklopedijos, tepatrumpinant tekštų pabaigą.

Pavienių dokumentų galima rasti Literatūros ir meno archyvo išleistose knygose „Muzika 1940–1960“², „Filharmonijos koncertų programos 1940–1960“³. I pastarają, išleistą 1987 m., yra sudėtos beveik visos 1940–1944 m. programos. Pirmoji knyga iškelia daugiau klausimų, nei pasiūlo atsakymų. Nors pasirašyta spausdinti 1992 m. kovo 11 d., vokiečių valdymo metai joje peršokti; rinkinio pavadinimas neatitinka jo turinio (knygoje gausu ir vidinės painiavos, antai 1941–1944 m. teatrai vadinti Lietuvos TSR teatrais – neužfiksuoja net pasikeitę jų pavadinimai).

Užbaigus pirminių šio straipsnio variantų, pasirodė Vytauto Kubiliaus knyga apie vokietmečio lietuvių literatūrą⁴. Joje nutiesta daugiau literatūros paralelių su daile nei su muzika, tačiau akcentuoti laikotarpio dvasios požymiai sutampa su tais, kurie išryškėjo muzikos kritikos dėka.

Tiesioginiai informacijos šaltiniai, be minėtosios Lietvių enciklopedijos, buvo gyvi to meto liudininkai, taip pat straipsniai periodiniuose leidiniuose, turėjė likti tik šio straipsnio objektu, o tapę ir papildoma informacija.

Lietviškų leidinių okupacijų metais buvo leidžiamai mažai. Vietoj buvusio oficiozo „Lietuvos Aidas“

1940 m. liepą Kaune pradėtas leisti dienraštis „Darbo Lietuva“ (redagavo Jonas Šimkus), rugsėjį ji pakeitė „Tarybų Lietuva“ (iki 1941, 1942 m. atnaujinėtas Maskvoje). Trumpam sovietų oficiozu buvo tapęs 1939 m. spalį atsiradęs „Vilniaus balsas“ (éjo iki 1941 m. birželio 21 d.). Iki sovietų okupacijos Vilniaus lietuvių dienraštį redagavo Rapolas Mackevičius, vėlesnis redaktorius nesiskelbė.

Per 1940 m. lapkritį – 1941 m. gegužę išleisti 7 „Raštų“ (literatūros ir meno ménraštis) numeriai. Žurnalo vyr. redaktorius buvo Petras Cvirkas, į redakcinę kolegiją susibūrė Salomėja Néris, Antanas Venclova, Kostas Korsakas; leidinys turėjo konsultantus atskiroms meno šakoms (muzikos konsultantu buvo Juozas Banaitis).

Per vienerius sovietų okupacijos metus leidinių profesinis lygis nespėjo nusmukti. Šalia eiléraščių ir novelių apie Leniną, Raudonąją armiją spausdinta brandi Jurgio Baltrušaičio, Fausto Kiršos, Balio Sruogos poezija, sudėtingi straipsniai apie kultūros praeitį. Itin plačiai ir rimtai paminėtos M. K. Čiurlionio 30-osios mirties metinės. „Raštai“ įdėjo⁵ Vytauto Kairiūkščio studiją „M. K. Čiurlionis tapytojas“, „Vilniaus balsas“⁶ šiai datai paskyrė net pusantro puslapio ir išspausdino Konrado Kavecko straipsnį „Čiurlionis – muzikas“, Mikalojaus Vorobjovo ilgą straipsnį „Čiurlionio genijų minint“, Kazio Bradūno eiléraštį „Žmogui“ Čiurlioniui atminti, Čiurlionio portretą bei dvi jo paveikslų reprodukcijas.

Vokiečių okupacijos metais, Lietuvoje esant dviem kultūrinėms sostinėms, éjo du didelės apimties oficiai. Dienraštį „Naujoji Lietuva“ 1940 06 28–1944 07 leido Vilniaus miesto savivaldybė. Redaktoriumi skelbėsi Jonas Žukauskas, faktiškai redagavo R. Mackonis (1943 m. kovo 17 d. su kitais 40 inteligenčių išvežtas į Stutthofą); nuo 1942 m. pabaigos – kiti redaktoriai. Lietviškų dvasią stengtasi skleisti lietuviškų papročių aprašymais (jų pateikdavo Jonas Ba-

lys, Zenonas Slaviūnas), nes juos vokiečių cenzoriai ne visada suprasdavo⁷. Jau 19-ame numeryje atsirado didelėmis meniškomis raidėmis išskirtas puslapis „Menas ir gyvenimas“. Be minėtų autoriių, jam daug rašė Antanas Vengris bei muzikai A. Kalinauskas, J. Gaudrimas; pastarųjų straipsnai būdavo spausdinami atskirai, ne tik šiame puslapyje.

Kauno dienraštis „**I Laisvę**“ leistas 1941 06 25–1942 12 31, ilgiausiai jo redaktoriumi buvo Kazys Bauba (vėliau Stutthofe nužudytas). Vokiečiams dienraštį uždraudus, leistas pogrindyme kaip pagrindinis rezistencijos laikraštis (išėjo 34 numeriai); 1948 m. atnaujintas tremtyje. Nuo 1943 m. sausio 1 d. iki 1944 liepos vidurio oficiozo vaidmenį atliko „**Ateitis**“ (red. Bronius Daunoras).

Į Vilnių išsikėlė palyginti nedidelė kultūros darbuotojų dalis, pagrindinės buvusios laisvos Lietuvos meno jėgos liko Kaune. Šis kultūrinio lygmens skirtumas atspindėjo ir periodiniuose leidiniuose. Pirmutinis vilniečių uždavinys buvo beveik iš naujo prikelti meno gyvenimą, pradedant organizacinių tarybų ir komitetų sudarymu („Naujosios Lietuvos“ veda-masis „Meno keliu“, A. Vaišvilos „Naujas meno gyvenimas“⁸). Laikraščiai puikiai perteikė (tieka žinutėmis, tiek reportažais ir pokalbiais) džiaugsmingą kultūros įvykių laukimą, ar tai būtų didelė paroda, ar Filharmonijos įkūrimas („Filharmonijos repeticijoje atsilankius“, 1941 08 12¹⁰). Vėliau kiekvienam kultūros įvykiui aprašyti būdavo skiriama daug vietas.

„**I Laisvę**“ iš karto pradėjo spaustinti poeziją, literatūros kritiką, tuoj pasirodė skyrius „Literatūros barai“, skelbės visų meno sričių straipsnius, be to, pasipylė skelbimai, kviečiantys meno kolektivus (chorus, Valstybės operą) vėl repetuoti, – stengtasi kuo greičiau gržti, kiek okupacijos aplinkybėmis buvo įmanoma, į laisvės laikotarpiu sutvarkyto bei nustovėjusio gyvenimo ir darbų ritmą.

Akcentuotina, jog dienraščiuose „**I Laisvę**“ ir „**Ateitis**“ muzikos straipsnių buvo ne mažiau nei rašinių apie teatrą ir literatūrą. Mat domėtasi ir kitų miestų muzikiniu gyvenimu; apie Kauną daug raše Vladas Jakubėnas, greta jo recenzijų beveik nuolat pasirodavo Jono Kardelio (rečiau – K. Kavecko) straipsniai apie Vilniaus muzikinius įvykius, apie Šiaulių koncertus rašydavo Juozas Karosas, Jonas Narkevičius. Dažnai viename laikraščio numeryje pasirodydavo dutrys muzikiniai straipsniai. Specialiai straipsnių rašydavo vokiečiai (Albergas Willbergas¹¹, Hansas Rutzas¹² ir kt.). Skyriuje „Kultūrinė kronika“ būdavo pateikiamas daug trumpų (dažniausiai vieno sakinio) žinučių iš viso pasaulio.

1943 m. lapkritį Kaune pasirodė žurnalas „**Kūryba**“ (jo paskutinis, šeštasis, numeris išėjo 1944 m. balandį). Pirmajį numerį redagavo Stasys Leskaitis, nuo trečiojo tvarkė Juozas Keliuotis. Žurnalo pratarme „**I Kūrybą**“ S. Leskaitis nurodė ne tik leidi-

nio tikslus; remdamasis tautinio atgimimo idėjomis, suformulavo to meto kultūros uždavinius: „Kai didysis tautinio prisikėlimo judėjimas ir visiškos nepri-klausomybės metai šiai žemei ir tautinę sąmonę grąžino, mes nebeturėsime turbūt nei atsivertelių nuo visko to, ką mums jau išnykusios lietuviškų vargo žmonių kartos yra palikusios, ir nuo to dar, ką mes patys prie to palikimo jau pridėti spėjome. Su tokiu tikėjimu lietuvybė mes pasirodome šiuo kritikuoju metu ir visus tautiečius kviečiame į jos ateities kūrybos darbą“¹³.

„**Kūryba**“ buvo rimtas ménraštis, spausdindavęs analitinius straipsnius. Daugiausia nagrinėta literatūra (pozijos studijų objektais – geriausią lietuvių poetų Vinco Mykolaičio-Putino, Jurgio Baltrušaičio ir pan. eilės), Bronius Krivickas raše naujų knygų recenzijas. Spaustinti ilgi, išsamūs istorijos rašiniai (žymiausių tyrinėtojų Marijos Alseikaitės (Gimbutienės), Zenono Ivinskio, Jono Balio), dideli monografiniai straipsniai, pvz., apie Edvardą Munchą, Adomą Varną. Atskirą žurnalo publikacijų dalį sudarė kūryba: ištisi pluoštai eiléraščių, poemos, įvairūs prozos kūriniai ir, o tai nebuvo tradiciška, daugybė paveikslų bei skulptūrų reprodukcijų (dažniausiai modernių lietuvių dailininkų). Kultūros gyvenimo įvykiai nušvesti apžvalgose, suskirstytose pagal meno šakas. Muzikos skyrelis būdavo pirmutinis. Tiesa, čia „apžvalgos“ terminas ne visai tiksliai nusako publikacijų žanrą – šiame skyriuje spaustintos tikros recenzijos. Muzikinės recenzijos, nors ir gana profesionalios, bet, skirtingai nuo straipsnių apie kitas meno šakas, nepasirašyto.

Toliau straipsniai peržvelgiami, sugrupavus juos pagal žanrus.

Vyraujanti estetikos straipsnių tema – meno pokyčiai. Meno pobūdį su politinėmis realijomis susiejo J. Keliuotis straipsnyje „Nihilizmas, pasaulėžiūra ir tauta“¹⁴, paryškindamas pražūtingą kultūrbolševizmo įtaką menui. Čia kalbama apie estetinį nihilizmą. Karas iš pagrindų sukrėtęs visą žmonijos gyvenimą; vykstas visuotinis vertybų perkainojimas. „Atsiveria tikrovės gelmės. [...] Viskas, kas nori egzistuoti, negali pasilikti paviršiuje. Be gilumų gyvenimas pasidaro nebegalimas“, – raše J. Keliuotis. Anot jo, bolševizmo nuostata – menas turi būti be jokios pasaulėžiūros. Norėdamas įrodyti, kad „kūryboj įkūnijama pasaulėžiūra“ nesanti „meną žalojanti tendencija“, J. Keliuotis primena didžiuosius praeities kūrėjus, tarp jų ir muzikus. Straipsnio pabaigoje teigiamas: „ir lietuvių didieji kūrėjai nieko bendro neturi su jokiu nihilizmu. Prisiminkime čia tik Donelaičio ir Mickevičiaus [...], Čiurlionio ir Naujalių vardus. Visų jų kūryba yra auka Tėvynei [...] Ir jie, ne nihilistai, rodo kelius į ateities didybę“.

„**Kūryboje**“ išspaustintas H. Wölfli straipsnis „Meno veikalų aiškinimas“¹⁵ pasiūlo platesnį žvilgs-

nį į meno įvairovę – istorinę bei kultūrinę. Jo pagrindinė mintis – reikėtų suvokti (ir tą supratimą lavinti) estetinių įvairybių „galutinę vienovę“, t. y. jautrumu patikrintą bet kurios meninės išraiškos estetinę vertę. „Yra natūralistinio meno, bet yra ir tokio, kuriam tikrovė nieko nereiškia; o abu yra teisūs. Viduramžių miniatiūrų nedera vertinti pagal figūrų proporcijų teisingumą ar neteisingumą, pagal galimą ar negalimą perspektyvą. Jos iš prigimties yra neperspektyviškos, ir pamėgdžiojimo principas bei erdinės iliuzijos poreikis joms negalioja. Mes pasidarėme pakantūs ir stengiamės būti teisingi kiekvienai meninei išraiškai. [...] Ir tai tikrai yra pažanga, lyginant su tuo metu, kai daiktai buvo ne jų pačių, bet svetimais matais matuojami. Tai [...] nieku būdu nereiškia visiškai paneigtį visus vertybinius skirtumus“¹⁶. Tai nesąs estetinio pažinimo išsižadėjimas, – tvirtina H. Wölflinas. Straipsnis redaktorių, matyt, parinktas atsižvelgiant į mūsų meno reikalus – jis tartum apibendrina tuo metu lietuvių iškeltas modernaus meno vertybes ir problemas.

Trijoje mūsų menininkų estetikos aktualijų analinėse studijose – Vl. Jakubėno „Vokietijos muzika nacionalinio posūkio angoje“¹⁷, Vytauto Kazimiero Jonyno „Modernusis menas ir visuomenė“¹⁸, Justino Vienožinskio „Mūsų dailės gairių beieškant“¹⁹ – beveik vienodai įsivaizduojama modernaus meno kilmė ir jo bruožai. J. Vienožinskis teigia, kad „šiu dienų modernizmas“ išaugęs iš „naujojo žmogaus psichikos pakitimo ir praeities epochų laimėjimų supratimo“; kiek „sudėtinga, įvairi, kontrastinga“ esanti dabartinio „kultūringo žmogaus siela“, tiek sudėtingas ir įvairus esantis ir naujas menas. Konkretnes sėsas tarp laikotarpio atmosferos ir meno krypčių nurodo Vl. Jakubėnas ir V. K. Jonynas. Pirmasis teigia, kad „mūsų dabartinis gyvenimas“ yra kitoks, technizuotas, tikrovė esanti „kieta“, tad iš žmogaus reikalaujanti tvirtumo, valios ir disciplinos. Tai, kas dvelkia jausmu, emocija, nesą visai neigiamo, tik darbar emocingumas uždaresnis, „neminkštstäbūdiškas“. „Mūsų laikais žmonės nebegali ilgai plačiai pasakoti apie save; šių dienų dvasia pasižymi lakoniškumu, konkretumu“, – teigia V. K. Jonynas.

Okupacijos laikus išduoda tai, jog nerašyta probleminių straipsnių, kurie paprastai būna nukreipti į ateitį. (V. Kubilius tą patį teigia apie literatūros kritiką – esą ši neprojektavusi lietuvių meno perspektyvą²⁰.) **Ilgiausi muzikiniai straipsniai** – arba **kelionių apžvalgos** (Vl. Jakubėnas ir toliau, kaip prieš karą, pateikė muzikinių įspūdžių iš Rygos, Berlyno ir kt., Viktoras Žadeika yra parašęs apie Vokietijos teatrus²¹), arba **personalijos** jubiliejų, mirties atvejais.

Stasiui Šimkui skirtuose nekrologuose tiek Vl. Jakubėnas²², tiek Kazimieras Viktoras Banaitis²³ akcentavo šios asmenybės idealistinius polėkius. „Kiekvienas susipratęs lietuvis yra daugiau ar mažiau girdė-

jęs apie Stasį Šimkų. [...] Tegu ta Klaipėdos konservatorija šiuo pavidalu ir neišsilaikė, tačiau jos nužymėta vaga yra itin stipri“, – raše Vl. Jakubėnas. K. V. Banaitis vadovavosi savo filosofiniu mąstymu: „Kiekviena kūrybinė asmenybė, tai lyg iš Nežinomybių nužengės Prometėjaus pasiuntinys su dangiškosios ugnies dovana savo tautai. O mūsų amžiaus iškamuotai, išvargintai tautai ypač reikalingi tos dangiškosios ugnies nešėjai. Viena tokią asmenybę ir buvo Stasys Šimkus“²⁴.

Kaip visi šio žanro Vl. Jakubėno straipsniai, taip ir nekrologas apie Jurgį Karnavičių²⁵ parašytas ne oficialiai, bet šiltai ir jautriai. Kalbant apie velionio pėdsakus muzikos kultūroje, sugebėta nusakyti ir jo charakterį.

Didžiausią ilgų straipsnių dalį sudaro publikacijos, skirtos kokioms nors sukaktims. Matyt, todėl, kad neprasilenka su ideologija, nė su profesine sąžine, du išsamūs straipsniai (abiejuose oficiozuose) parašyti apie W. A. Mozartą jo 150-ujų mirties metinių proga: Algimanto Kalinausko išspausdino „Naujoji Lietuva“²⁶, „I Laisvę“ patalpino A. Willbergo publikaciją²⁷. Šios sukakties proga buvo surengta ne maža koncertų, kai kuriose recenzijose irgi apibūdintas Mozarto stilius.

Nemažai rašyta apie M. K. Čiurlionį. Savotiškai intriguojantis Vl. Jakubėno 1943 m. straipsnis apie Čiurlionio tapybos ir muzikos sintezės problemas²⁸, kadangi čia atskleidžia pakitęs Vl. Jakubėno pozūris, – kaip prisipažista pats Vl. Jakubėnas, jam akis atvéręs Vytautas Kairiūkštis. Anksčiau neigęs bet kokias Čiurlionio paveikslų ir muzikos sėsas, dabar Vl. Jakubėnas teigia, jog sintezę atspindi forma ir tematika.

Gyvenimo ir kūrybinės veiklos jubiliejų jau buvo sulaukę kai kurie atlikėjai. Neretai spaudai rašęs Jonas Nabažas 1944 m. pateikė Mykolo Bukšos biografiją ir veiklos interpretacijos studiją, skirtą dirigento 75-mečiui pagerbti.²⁹ Šis straipsnis atskleidžia rašančiojo gyvą, lankstų stilių, humorą jausmą: [...] Kaip dirigentas savo būdu ir savo išauklėjimo tradicija jis ėmė pas mus atstovauti tai dirigentų krypciai, kuri labiau remiasi klasine lygsvara, interpretacijos kruopštumu ir tikslingumu negu veržlumu, gaivalingumu, didžiųjų ekspresijos linijų režimu. [...] Nors išoriniai atrodė šaltas ir orus, jis viduje nešioja karštį prie savo pamylėto darbo ir bendradarbių, o tas jo būdo santūrumas kaip tik jį labiau negu kitus saugojo nuo meilės pareiškimo – vieniems per daug, kitiems per mažai...“

Vl. Jakubėnas nupiešė ryškų Vytauto Marijošiaus kaip dirigento vaizdą jo darbo dešimtmečio proga³⁰: „Iš lietuviškos muzikos ypač pažymėtinės įdomus, kiek pagyvintas ir sudinamintas M. K. Čiurlionio „Miško“ pastatymas“.

Čia dar būtina paminėti kriptonimų Pk. pasirašytą Vinco Bacevičiaus „darbo pradžios“ 50-mečiui

skirtą publikaciją³¹, istoriografiškai vertingą T. Balandžio „Dainos“ Draugijos 10 metų gyvenimo apžvalgą³², VI. Jakubėno Nikodemo Martinonio veiklos įvertinimą³³. „Niekada apie lietuvių meno kūrėjus ir kultūrininkus nebuvo rašoma tiek daug, su tokia pagerba, kaip dabar. Po 1941-ųjų birželio vežimų, išretinusį kultūrininkų eiles, turime susiglausti, saugoti ir vertinti kiekvieną kuriantį žmogų – jis deda plyną ar mažą akmenėlį į mūsų gynybinę sieną“, – tvirtino V. Kubilius³⁴.

Gausiausias tų laikų muzikos kritikos palikimas – **smulkiųjų žanru straipsniai**. Regis, recenzuotas kiekvienas koncertas ir operos spektaklis; kaip prieškariu, mažiau rašyta **anotacijų**, o ir tos buvo truputį kitokios. Tradicinės anotacijos pavyzdžiu galėtų būti J. Narkevičiaus publikacija „Prieš Stasio Vainiūno koncertą“³⁵ (Kaune) – joje apibūdinamas į programą įtrauktų kompozitorių (Cl. Debussy ir kt.) braižas. Minčių polékiu įspūdingas St. Leskaičio straipsnis „Vienišas muzikos poetas“ apie W. A. Mozarto operas, išspausdintas prieš „Figaro vedybų“ premjerą Kaune³⁶ (šio straipsnio autorei dr. Jonas Bruveris priminė faktą, jog iki antrojo sovietų atėjimo tebuvo spēta parodyti du spektaklius). St. Leskaitis akcentuoja Mozarto operų muzikinę (ne draminę) pri-
gimtį.

Vilniaus oficioze recenzijų išspausdino K. Kaveckas³⁷, J. Gaudrimas³⁸. Priešingai pastarajam, parašiusiam labiau empiriškai, bendresnių dalykų nepasakiusiam, minčių apie Mozarto muzikos amžinumą poetiška plunksna yra pažerės Vl. Jakubėnas³⁹.

Iš lietuvių naujuojų kūrinių bene daugiausia dėmesio skirta St. Šimkaus „Pagirėnams“. Operos buvo laukiama: kultūros kronikose šmékščiojo dviejų trijų sakinių žinutės apie operos rašymą ir statymą, prieš pat premjerą „I Laisvę“ atspausdino pokalbi su S. Šimkumi ir operos dirigentu M. Bukša⁴⁰. Po savaitės ten pat pasirodė pakili K. Kavecko recenzija⁴¹.

Kitas daug džiaugsmingo rūpesčio sukėlęs reiškinys – Jono Švedo 1941 m. įkurtas Liaudies ansamblis. Pažymėtina, kad šio kolektyvo svarbą palaikant lietuviybę suprato visi, vertinusieji jo koncertus. Tarp jų ir tie, kuriems folkloras, atrodo, buvęs ne tokis savas. Antai 1941 m. gruodžio mėnesio recenzijoje „Naujojoje Lietuvoje“ apie sutartines sakoma, jog jos tokios vienodos, kad vos tik nukrypus nuo dirigento rankos, esą galima kartu ir nebaigtis; arba „aplamai, triukšmingos masinės vestuvių scenos gal ir ne visai atitinka lėtą lietuvio būdą. Bet toks jau mūsų kaimas yra“⁴². VI. Jakubėnas kaip tik labiausiai džiaugiasi autentiškais programos „gabaliukais“, kartu po pirmojo ansamblio koncerto įvardydamas⁴³ folkloro pritaikymo scenos reikalavimams problemą ir viską vertindamas šiuo požiūriu: „Iš dalykų, kurie ypač p. Švedo praplėsti, yra, be abejonių, pats orkestras.

[...] P. Švedui teko **sudaryti orkestrą** [...], ieškoti sąskambių, nustatyti instrumentacijos dėsnius. Kas pasiekta, nėra „gryna etnografija“, bet yra, sakykim drąsiai, įdomu ir spalvinga. [...] Kad prieštarautų liaudies dvasiai, netikėtina; drėsčiau pasakyti, kad įdomiu ir gražiu būdu išplečia liaudies elementus“.

Apskritai šio laikotarpio laikraščiuose profesionalių recenzentų padaugėjo dėl dviejų priežasčių. Pirma, sumažėjus leidinių kiekiui, į du oficiozus susibūrė V. Žadeika, K. V. Banaitis, Antanas Budriūnas (jo brolis Motiejus yra rašęs „Kūrybai“), K. Kaveckas, J. Karosas, J. Gaudrimas, J. Kardelis (VI. Jakubėnas visą laiką rašė valstybės spaudai). Kita vertus, debiutavo laisvės laikų išauginti jaunesnės kartos recenzentai: J. Nabažas, J. Narkevičius (rašę laikraščiams „I Laisvę“, „Ateitis“), A. Kalinauskas (bendradarbiavo su „Naujaja Lietuva“), Motiejus Buvydas (rašę „Vilniaus Balsu“). (Šių eilučių autorei A. Kalinauskas sakė, kad šis Filharmonijos orkestro altistas pasirašinėjo Dainoriaus slapyvardžiu.) Kadangi to meto Europos meno kritikos metodai (kūrinių vidinės sandaros ir jo išorinio gyvenimo vertibių lydinus) skatino rašyti konstruktyviai, dalykiškai, muzikiniai straipsniai iki šiol ryškiai atspindi anų laikų muzikinį gyvenimą.

Vieninteliam „Politikos“ žurnalo numeryje, pasirodžiusiame 1940 m. birželio 15 d., Vytautas Alantas („Lietuvos Aido“ redaktorius) pabrėžė (deja, kol kas kalbėdamas tik apie kariaujančias kaimynines valstybes): „Karas rikošetu atsiliepia į tautų gyvenimą ta prasme, kad jos stengiasi savo kultūrinį darbą gyvinti ir gilinti, nes jos gerai supranta, kad, taip darydamos, jos stiprina savo laisvės pagrindus. [...] Nepaprastam menui reikalingas kultūrinės politikos suveiklinimas“⁴⁴. Vėlesni faktai patvirtina, kad svarbiausias šio laikotarpio požymis – nekreipti dėmesio į okupantų primestas gyvenimo taisykles ir dirbtį savo darbus, vadovaujantis prieškariu nusistovėjusiomis vertybėmis.

x x x

Okupantų valdžios pripažįstamų periodinių leidinių buvo leidžiama vos keletas. Juose straipsnių apie kultūros įvykius būta labai daug galbūt dėl to, kad kritikai, prieškariu dirbę atskiruose leidiniuose, karometu susibūrė į kelis. Be to, debiutavo laisvės laikų išauginta jaunesnioji karta.

Lygindami sovietų ir nacių okupacinius leidinius pastebime, jog pasikeitusi tik jų ideologija – kultūrinė publicistika liko prieškario lygio.

Karo meto meno šakų kritika, tarp jų ir muzikos, turėjo bendrų specifinių bruožų. Pirmasis – ne-rašyta probleminį straipsnių, kadangi šio žanro ypatybės suponuoja žvilgsnį į ateitį. Antras – pastebimai daugiau nei prieškariu pateikta persona-

lių, tiek apie praeities kultūros veikėjus, tiek apie gyvuosius įvairių jubiliejų progomis. Po žmonių naikinimų, įvykdytų pirmosios sovietų okupacijos metais, vokietmečiu menininkai pabrëžtinai brangino vienas kitą.

Dėl renginių ir straipsnių autorių gausos aptariamo laikotarpio anotacijos bei recenzijos ypač marcos ižvalgų gyliu; neretai pasitaikydavo ir priešinga nuomonė.

Muzikiniai straipsniai, kaip ir kitos publikacijos kultūros tema, liudija tautos pastangas atsiriboti nuo okupacinės ideologijos. Tiesiog buvo dirbama profesionaliai, vadovaujantis prieškariu suformuotomis vertybėmis.

Gauta 2003 11 07

Nuorodos

- ¹ J. Tamošiūnas, *Lietuviškų periodinių leidinių bibliografija 1832–1982*, Kaunas, 1981.
- ² Muzika 1940–1960 (dokumentų rinkinys), *Lietuvos valstybinis meno archyvas*, 1992.
- ³ Filharmonijos koncertų programos 1940–1960, *Lietuvos TSR centrinis valstybinis literatūros ir meno archyvas*, 1987.
- ⁴ V. Kubilius, *Neparklupdyta mūza*, Vilnius, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001.
- ⁵ V. Kairiūkštis, M. K. Čiurlionis tapytojas, *Račtai*, 1941, Nr. 4, p. 560–562.
- ⁶ *Vilniaus Balsas*, 1941 03 30.
- ⁷ Mž. A., Naujoji Lietuva, *Lietuvos enciklopedija*, 1960, t. XX.
- ⁸ Meno keliu (redakcijos vedamasis), *Naujoji Lietuva*, 1941 10 05.
- ⁹ A. Vaišvila, Naujas meno gyvenimas, *Naujoji Lietuva*, 1941 07 01.
- ¹⁰ Umbr. Zig., Filharmonijos repeticijoje atsilankius, *Naujoji Lietuva*, 1941 08 18.
- ¹¹ A. Willberg, W. A. Mozartas, *I Laisvę*, 1941 12 06.
- ¹² H. Rutz, Beethovenas kaip menininkas ir kaip žmogus, *I Laisvę*, 1941 11 15; V. Marijošius ir jo orkestras, *I Laisvę*, 1942 03 20.
- ¹³ St. Leskaitis, Į Kūrybą, *Kūryba*, 1942, Nr. 1, p. 1.
- ¹⁴ J. Keliuotis, Nihilizmas, pasaulėžiūra ir tauta, *I Laisvę*, 1942 01 31.
- ¹⁵ H. Wölflinas, Meno reikalų aiškinimas, *Kūryba*, 1944, Nr. 4, p. 244, 249–251.
- ¹⁶ Ten pat, p. 251.
- ¹⁷ Vl. Jakubėnas, Vokietijos muzika nacionalinio posūkio angoje, *I Laisvę*, 1942 04 07.
- ¹⁸ V. K. Jonynas, Modernusis menas ir visuomenė, *Ateitis*, 1944 12 11.
- ¹⁹ J. Vienožinskis, Mūsų dailės gairių beieškant, *Kūryba*, 1944, Nr. 1, p. 25–27.
- ²⁰ V. Kubilius, ten pat, p. 218.
- ²¹ V. Žadeika, Didžiosios Vokietijos teatrų, *I Laisvę*, 1942 01 10.
- ²² Vl. Jakubėnas, A. a. Stasi Šimkų palydėjus, *Ateitis*, 1943 10 09.
- ²³ K. V. Banaitis, Stasio Šimkaus atminimui, *Kūryba*, 1943, Nr. 1, p. 5–7; A. a. kompozitorius St. Šimkaus gyvenimo kelias ir darbai (Kauno konservatorijos dir. K. V. Banaičio žodis prie a. a. St. Šimkaus kapo), *Ateitis*, 1943 10 20.
- ²⁴ A. a. kompozitorius St. Šimkaus gyvenimo kelias ir darbai, ten pat.
- ²⁵ Vl. Jakubėnas, A. A. Jurgis Karnavičius, *I Laisvę*, 1941 12 23.
- ²⁶ St. Namiglia, 150 m. nuo Mozarto mirties, *Naujoji Lietuva*, 1941 12 07. (St. Namiglia – Algimanto Kalinauskio slapyvardis, tą šių eilučių autorei patvirtino pats A. Kalinauskas.)
- ²⁷ A. Willberg, W. A. Mozartas, ten pat.
- ²⁸ Vl. Jakubėnas, M. K. Čiurlionis. muzikos ir tapybos sintezės problemos, *Ateitis*, 1943 04 03.
- ²⁹ J. Nabažas, Mykolas Bukša, *Ateitis*, 1944 06 04.
- ³⁰ Vl. Jakubėnas, Vytauto Marijošiaus dirigento darbo dešimtmečio proga, *Ateitis*, 1944 11 22.
- ³¹ Pk., Reta ir graži pedagoginio darbo sukaktis (apie Vincentą Bacevičių), *Ateitis*, 1943 11 06.
- ³² T. Balandis, „Dainos“ Draugijos 10 metų gyvavimo apžvalga, *Vilniaus balsas*, 1939 12 30.
- ³³ Vl. Jakubėnas, N. Martinonio jubiliejinis koncertas, *Ateitis*, 1944 06 07.
- ³⁴ V. Kubilius, ten pat, p. 94.
- ³⁵ J. Narkevičius, Prieš St. Vainiūno koncertą, *I Laisvę*, 1942 04 18.
- ³⁶ S. Leskaitis, Vienišas muzikos poetas, *Ateitis*, 1944 05 06.
- ³⁷ K. Kaveckas, Mozart Requiem, *Naujoji Lietuva*, 1941 12 07.
- ³⁸ J. Gaudrimas, Mozarto mirties 150 metinės, *Naujoji Lietuva*, 1941 12 07.
- ³⁹ Vl. J-as, W. A. Mozarto kūrinių koncertas, *Ateitis*, 1943 01 28.
- ⁴⁰ jv., Stasio Šimkaus „Pagirėnai“ Kauno D. Teatre (šiandieninės premjeros proga), *I Laisvę*, 1942 06 23.
- ⁴¹ K. Kaveckas, „Pagirėnai“ Kauno teatro scenoje, *I Laisvę*, 1942 06 30.
- ⁴² J. Gaudrimas, Liaudies ansamblis scenoje, *Naujoji Lietuva*, 1941 12 09.
- ⁴³ Vl. Jakubėnas, Liaudies ansamblis pirmo pasiodymo proga, *I Laisvę*, 1941 11 29.
- ⁴⁴ V. Alantas, Kultūrinė veikla karų metu, *Politika*, 1940 06 15, Nr. 1, p. 12. Politikos ir kultūros ménraštį „Politika“ pradėjo leisti filosofijos daktaras (ši laipsnį gavo Leipcigo universitete) Pranas Germantaskas-Meškauskas, 1941 m. tapęs Švietimo generaliniu tarėju (1943 m. išvežtas į Stutthofą, 1945 m. ten miręs nuo šiltinės).

Rita Nomicaitė

ARTICLES ON MUSIC IN LITHUANIAN PERIODICALS (JUNE OF 1940 – SUMMER OF 1944)

S u m m a r y

The object of this article is music articles published in Lithuanian periodicals. The aim is to group the articles by genres and to emphasize their most important themes.

The chronological limits of the articles cover the years of the first Soviet occupation and the Nazi occupation period. In Soviet times it was forbidden to investigate

this period more deeply. This period of Lithuanian history is considered to be almost a white spot in the historiography of culture. Nevertheless, the object of investigation is attractive, as the cultural life was very intensive, because culture was treated as an effective form of defense against the occupants.

However, just a few periodicals acknowledged by occupation authorities were being published. Paradoxically, they contained a lot of articles on cultural events. A lot of reviewers, who worked separately in different publications, now gathered into a couple of them. Besides, a new generation grown up by freedom times made its debut.

Critique of all branches of art as well as music critique had some very significant common features. The first

one is that no problematical articles, usually directed to the future, were written. The second one is that personal publications about the past time culture activists as well as about the alive ones on their anniversary occasions were presented more often than in the pre-war period. After deportations and massacres of the first Soviet occupation, artists tried to come closer together, to cherish each other.

The annotations and reviews are colourful, showing the perception depth and touch. Music articles, as well as other cultural publications, revealed the nation's efforts to dissociate with occupational ideology. The work was done just in a professional manner, following the values formed during the pre-war period.